

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת נצבים תשע"ו

כל ישראל ערבים זה לזה

ערבות בגרים, כהנים ולוים

"אַתֶּם נִצְבִּים הַיּוֹם פְּלֶכֶם לְפָנַי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (דברים כט, ט).
 בפרשה זו נעשים ישראל ערבים זה לזה. משה אומר לישראל: "הַנְּסֻתָּה - לַה' אֱלֹהֵינוּ; וְהַנְּגַלְתָּ - לְנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם, לְעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (שם, כח). שה' לא מעניש את הרבים על הנסותרות, "שהן לה' אלקינו, והוא יִפְרַע מֵאוֹתוֹ יָחִיד. אבל הנגלות - לנו ולבנינו לבער הרע מקרבנו. ואם לא נעשה דין בהם - יענשו את הרבים... שנעשו ערבים זה לזה"¹ (רש"י שם).

במסכת נדה (יג, ב) אומר רש"י, שעל הגרים לא נעשו ערבים. אם גרים עושים עבירות, איננו ערבים עליהם, ואיננו נענשים על כך. מנין לרש"י הדבר הזה? - מגמרא במסכת סוטה. במסכת סוטה אומרת הגמרא, שמספר האנשים שנכנסו לברית הערבות הוא שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמישים (סוטה לז, ב), שזה מספר פקודי בני ישראל בלי הגרים (עי' במדבר א, מה-מו). הרי שהגרים אינם בכלל הערבות.

לפי זה יש לדון, שמא גם הכהנים והלוים אינם בכלל הערבות, שהרי המספר של שש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמישים נאמר פעמים. פעם אחת בשנה הראשונה לצאת בני ישראל ממצרים (שמות לח, כה-כו), ופעם שניה בשנה השנית (עי' במדבר א, א-ג; שם, מו; שם ב, לב). בשנה השנייה - מפורש בתורה שהלוים לא היו בכלל החשבון (עי' שם ב, לב-ג). בשנה הראשונה - מחלוקת רש"י ורמב"ן אם היו בכלל החשבון² (עי' רש"י שמות ל טז, ורמב"ן שם בפסוק יב). א"כ, לפי זה, יש להסתפק על שבט לוי, האם הוא בכלל הערבות.

ערבות בנשים

והנה, במס' ר"ה מבואר: "כל הברכות כולן - אף על פי שיצא, מוציא" (ר"ה כט, א). למשל, אדם שכבר עשה קידוש, יכול לחזור ולעשות קידוש עבור חברו שעדיין לא עשה קידוש. ופי' רש"י שם, דזהו מפני שכל ישראל ערביין זה לזה במצוות³. [וכן כתבו התוס' (ברכות כה, א סוף ד"ה עד שיאכל) ועוד ראשונים].

לפי זה דנו, האם גם לנשים יש דין כזה. הרא"ש אמנם כותב להדיא שנשים אינן בכלל ערבות (פסקי הרא"ש ברכות פ"ג סוף סי' י"ג), אך האחרונים נחלקו מה בדיוק כוונתו בזה. ה"דגול מרובה"⁴ (על שו"ע או"ח סי' רע"א) נקט, שמה שכתב הרא"ש שאין נשים בכלל ערבות, הוא כלל קבוע גם למצוות שנשים חייבות בהן. [ורק הסתפק שם, האם רק הנשים אינן

ערבות לאנשים, אבל האנשים ערבים לנשים, או שמא הענין הוא דו-כיווני, וכשם שהנשים אינן ערבות לאנשים, כך גם האנשים אינם ערבים לנשים. ונשאר בספק בזה⁵. אך רבי עקיבא איגר (בהגה' לשו"ע שם, ובתשובות סי' ז) השיג על ה"דגול מרובה", ונקט שאין שום הבדל בין אנשים לנשים בדין ערבות, ובמצוות שנשים חייבות, כגון בקידוש היום, גם הנשים בכלל ערבות, וגם איש יכול להוציא אשה, וגם אשה יכולה להוציא את האיש, אפי' שהאחד מהם חייב רק מדרבנן (כיוון שהתפלל ערבית) והאחד מדאורייתא. וכן נוקטים עוד אחרונים.

והנה, אם באמת הנשים אינן בכלל הערבות (כדעת ה"דגול מרובה"), מי שעשה קידוש לא יוכל להוציא את הנשים בקידוש ובעוד מצוות. ושאלה זו תהיה לא רק על נשים, אלא גם על כהנים ולוים, כמו שאמרנו, וכן על גרים, שאם כל אלו אינם בכלל הערבות, א"כ מי שכבר קידש, לא יוכל לחזור לקדש כדי להוציאם. והרי על כל אחד ואחד יש להסתפק, שמא הוא מצאצאי גרים (חוץ ממי שהוא כהן או לוי, שודאי אינו מצאצאי גרים), וא"כ כמעט נופל כל הדין הזה של אע"פ שיצא מוציא. אלא שלמעשה איננו חוששים לכך, ואנו נוהגים גם היום, שאע"פ שיצא מוציא. ולכן, אם אחד כבר תקע בשופר במנין הראשון, יכול בכל זאת לתקוע בשופר במנין השני. ורק לדעת ה"דגול מרובה" יש שאלה, איך בעל תוקע אחד יכול להוציא נשים, אחרי שהוא כבר תקע במנין אחר⁶. גם את הגרים איך מוציאם בתקיעות, אם הם אינם בכלל ערבות⁷? [ולדעת רש"י שהזכרנו, הרי הם אינם בכלל ערבות].

נראה לעניות דעתי, שלחומר הנושא צריך לומר, שיש להפריד בין הערבות לבין העונש. לענין הערבות - הרי גם ערב על הלואה, ראשית חיובו הוא להביא הלואה לכלל פרעון, אלא שאם אין הלואה יכול לשלם, או שאינו רוצה לשלם - אז נפרעין מן הערב. וכן הוא גם במצוות, דכל ישראל ערבים זה בזה, וחייבים בתוכחה זה לזה, להביא את כל אחד לשלם את חובו לשמים, ועל זה נאמר: "אַתֶּם נִצְבִּים הַיּוֹם פְּלֶכֶם לְפָנַי ה' אֱלֹהֵיכֶם, רְאִשֵׁיכֶם שְׁבֻטֵיכֶם... פֶּלֶאִישׁ יִשְׂרָאֵל. טַפְּכֶם נִשְׁיְכֶם וְגַרְךָ אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ מִתְּנִיף... לְעַבְדְּךָ בְּבָרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאַלְתוֹ". כולם נכנסו לערבות. גם "נְשֵׁיכֶם" גם "גַּרְךָ", וגם כהנים ולוים - "פֶּלֶאִישׁ יִשְׂרָאֵל". כולם אחראים על כולם⁸, שכל אחד ימלא את חובתו, ויקיים את תרי"ג המצוות שחייב בהם. וזה כולל גם, שאם אין החייב משלם בעצמו ומקיים בעצמו את המצוה, יכול חברו "לעזור" לו לקיים חיובו, ע"י שיוציא את חברו ידי חובתו.

ולחברו היא ממילא גם עבירה בין אדם למקום. מבואר בחז"ל שצריך לעשות תשובה גם על עבירה בין אדם לחברו. צריך אמנם לפייס את חברו, ואם לא יפייס את חברו יום הכפורים לא יכפר לו, אבל גם אחרי שפייס את חברו, עדין צריך לעשות תשובה על ה"בין אדם למקום" שעבר עליו כשפגע בחבירו.

מסתמא כיון שמידה טובה מרובה ממידת פורענות (סוטה יא, א), ממילא, אם יש לנו כ"כ הרבה עונשים על כל עבירה, אז בודאי השכר על כל מצוה שאנחנו עושים שקול כנגד זה ויותר. אם אדם עושה מצוה, הוא מזכה את כל הכלל ישראל, אז יהיה בודאי שכר גם על זה. בתשובה מאהבה הרי הכל נהפך לזכויות (יומא פו, ב). בתשובה מאהבה, כל שש מאות אלף העבירות נהפכות לזכויות. כדאי מאד לעשות תשובה מאהבה.

לשוב בתשובה גם ממידות רעות

וכשחוזרים בתשובה, אין כוונה לחזור בתשובה רק ממעשים רעים. הרמב"ם מסביר, שצריך לחזור בתשובה גם ממידות רעות. וכך הוא אומר: "אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה, כגון זנות וגזל וגניבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו, כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו, ולשוב מן הכעס, ומן האיבה, ומן הקנאה, ומן ההיתול, ומרדיפת הממון והכבוד, ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן, מן הכל צריך לחזור בתשובה... וכן הוא אומר: יֵעֹזֵב רִשְׁעוֹ דְּרָפוֹ וְאִישׁ אֶן מִחֻשְׁבְּתָיו" (ישעיהו נה, ז; הלכ' תשובה פ"ז ה"ג). הרי מבואר בפסוק, שלא רק את הדרך צריך הרשע לעזוב, שאלו הם המעשים הרעים, אלא גם את המחשבות הרעות צריך לעזוב, ומחשבות רעות מקורן במידות רעות.

אומרים בשם הגה"צ רבי ישראל מסלנט זצ"ל, שיותר קל ללמוד כל הש"ס מאשר להחליש מידה רעה אחת. ובכל זאת, אנו חייבים ללמוד את כל הש"ס, וגם חייבים להחליש את המדות הרעות, ומה שאפשר לבער לגמרי - מה טוב. הרמב"ם אומר, שבכל המדות צריכים לאחוז במדה האמצעית (הלכ' דעות פ"א ה"ד; ופ"ב ה"ב). לא ללכת לקיצוניות האחת, וגם לא לקיצוניות השניה. רק בשתי מידות אומר הרמב"ם שצריך ללכת בהן עד הקצה. בגאווה, ובכעס. בגאווה צריך ללכת עד הקצה, שהרי גם משה רבינו הלך בזה עד הקצה. "וְהָאִישׁ מִשָּׁה עָנָו מְאֹד מְפַל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (במדבר יב, ג). וכן במדת הכעס אומר הרמב"ם שראוי לאדם להתרחק עד הקצה האחרון, כי היא מדה רעה עד מאד, ולכן ראוי להתרחק ממנה עד הקצה האחרון. גם אם לפעמים צריכים לכעוס על מישהו, צריך להראות את עצמו כאילו הוא כועס, "כעס הפנים, לא כעס הלב" (כלשון המסילת ישרים פ"א), אבל לא כעס הלב. כמו שחקן תיאטרון, שיכול לצעוק על שחקן אחר "אתה כך כך", ובאמת הוא חבר טוב שלו. הכל רק הצגה. כך צריך להיות כעס של יהודי על חברו, כשצריך על פי האמת לכעוס עליו. "יראה עצמו

ובזה כולם שוים, וכולם בכלל הערבות, להיות ערבים זה לזה, ולהוציא את האחרים ידי חובתן, גם נשים וגם גרים, גם כהנים וגם לויים, [ובלבד שהמוציא עצמו חייב במצוה, שאל"כ - מי שאינו מחוייב בדבר, אינו יכול להוציא את האחרים ידי חובתן (משנה ר"ה ט, א)].

אבל לענין העונש - כאן כבר לא נתערבו אלא גברים על הגברים, כדכתיב: "וְהַנְּגִלַת לְנוּ וּלְבְנֵינוּ" (ולא נאמר גם "לבנותינו"). ועל זה נאמר החשבון, שרק שש מאות אלף ושלושת אלפים וכו' איש נכנסו לערבות זו, ולכן אמר רש"י שגרים לא שייכים בזה. למה לענין העונש אין הנשים והגרים והכהנים והלויים בכלל הערבות? - שהרי ממה הקב"ה גובה מאיתנו ח"ו את החוב? הגביה היא מארץ ישראל. כמו שמלוה גובה את חובו מקרקעות הלווה, כך גם הקב"ה, עיקר הגביה שלו הוא מא"י. והרי הגרים לא קבלו נחלה בא"י, וכן הנשים והכהנים והלויים. לכן, רק אלה שגובים מהם את א"י, הם אלה שנענשים בעד אחרים, אבל האחרים לא. אבל בחלק הראשון, באחריות לדאוג שכל אחד ואחד יקיים את המצוות - בזה כלולים גם הגרים והנשים והכהנים והלויים.

כל עבירה - פוגעת בכל כלל ישראל

עכ"פ בגמרא מבואר, שאם אדם עובר עבירה, הרי הוא עובר על שש מאות אלף וכו' בריתות. יוצא שכל אחד מאיתנו כשהוא ח"ו עובר עבירה, הרי הוא מכשיל את כלל ישראל במאות אלפי בריתות. זה חשבון נורא! איך אפשר לתקן את זה? מי יכול לעשות שש מאות אלף פעם תשובה? - כנראה כשאדם מתקן את העבירה, הוא מתקן גם את כל המאות אלפי בריתות שלו.

אבל רבינו יונה כותב, "ולא ימצא איחור התשובה זולתי בעמי הארץ" (שע"ת שער א' סי' ג). תלמיד חכם ממהר לשוב מהעבירה. עם הארץ, גם אם הוא שב, הוא לא ממהר לשוב. זה אומר, שצריך למהר מאד עם התשובה, שמא ח"ו יהודים אחרים יענשו בגללי. אפילו אם אותי לא יעניש, יעניש יהודים אחרים בגללי. צריכים למהר מאד לחזור בתשובה, לתקן את כל הערבויות שלנו על כל הכלל ישראל.

צריכים גם להבין, שכל עבירה שלנו, גם אם היא עבירה בין אדם למקום, אבל היא למעשה גם עבירה בין אדם לחברו. כל עבירה שלי פוגעת בכל יהודי אחר, מחמת הערבות. כל ישראל ערבים זה בזה. גם אם בהלכה אנו מחלקים בין מצוות שבין אדם למקום למצוות שבין אדם לחברו, אבל למעשה כל עבירה בין אדם למקום היא גם עבירה בין אדם לחברו. צריכים לעשות תשובה על כל מה שאנו פוגעים, ושה' יקבל את התשובה שלנו, ויבטל מעלינו את כל הערבויות האלה.

מצד שני, כל עבירה בין אדם לחברו, היא גם עבירה בין אדם למקום. כי כשאדם פוגע בחברו, למה זו עבירה? כי ה' ציוה לא לעשות את זה. אז עברתי על מצות ה' כשעשיתי את זה. אז זו גם עבירה בין אדם למקום. כל עבירה בין אדם

שעליו לעשות, הוא לשנות את הכיוון. אחרי ששינה את הכיוון, כבר לא כל כך חשוב באיזו מהירות הוא נוסע, לאט או מהר, בסופו של דבר הוא יגיע בחזרה לירושלים. אבל הדבר ההכרחי הראשון הוא, שיהפוך את כיוון הנסיעה, ויתחיל ליסוע לכיוון הנכון. שיהיה במסילה העולה בית אל. יהי רצון שנתחיל את השנה החדשה בכיוון שיוביל אותנו להתקרב לקב"ה גם במידות, גם במעשים, מה שיותר להתקרב, הקב"ה יעזור לנו שנעלה מעלה מעלה כל אחד כפי יכולתו, אמן.

כתיבה וחימה טובה
ושנה טובה ומתוקה
למורנו הרב שליט"א
ולכל בני הישיבה

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

שהוא כועס... ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו, כאדם שהוא מדמה כועס בשעת כעסו, והוא אינו כועס" (רמב"ם הלכ' דעות פ"ב ה"ג).

במידת הגאווה - זה בדיוק הפוך. כאן צריך להיות בעל ענוה גם בתוך הלב, לא רק "ענות הפנים". מספרים, שבימי הרמב"ם ז"ל היה כומר אחד שאמרו עליו שהוא עניו גדול. הלך הרמב"ם לתהות על קנקנו, וראה שהוא אכן מתנהג בענוה רבה. אמר לו הרמב"ם: "תימה לי! הרי בתורה נאמר שמושה הוא העניו מכל האדם, והנה רואה אני שגם אתה עניו גדול מאד!" אמר לו הכומר: "אכן, גם אני תמהתי על כך"...! כך גילה הרמב"ם, מה טיבה של הענוה של הכומר. צריך להיות עניו אמיתי, ולא רק עניו כלפי חוץ.

מובן שא"א להגיע בבת אחת לכל המידות הטובות, אבל צריך לשאוף, מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי, ולחתור אל המטרה של תיקון המידות בקצב שיכול. אבל עוד לפני זה, צריך קודם כל לשנות את הכיוון, כמו שהסביר מורי ורבי הגה"צ רא"א דסלר זצ"ל, שאם אדם נוסע מירושלים לבני ברק ונזכר שבעצם עליו להיות בירושלים, הדבר הראשון

1. ומ"מ מבואר בגמרא (סנה' מג, ב) וברש"י (כאן כט, כח), שאף על הנגלות לא ענש את הרבים עד שעברו את הירדן וקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל. וכאן רק הודיע משה לישראל את ענין הערבות, אך בפועל לא נכנסה הערבות לתקפה עד שקבלו עליהם את השבועה בהר גריזים ובהר עיבל.
2. לרש"י - לא נמנו בני לוי גם במנין הראשון. [דלשיטתו, אותם אנשים שהיו במנין הראשון, הם אלו שהיו במנין השני, לא פחות ולא יותר]. ולשיטת הרמב"ם - המנין הראשון כלל גם את בני לוי. עי' ביאור מחלוקתם באופן מפורט בשיחת הרב שליט"א לפרשת פקודי תשע"א.
3. ובגדר הענין, איך הוא מוציא את חברו, הגם שהוא כבר אינו מחוייב בדבר, וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן (משנה ר"ה כט, א) - נחלקו הראשונים. הר"ן כתב, "כיון שלא יצא חברו, כמי שלא יצא הוא דמי". ומשמע דהגדר הוא, דחשיב כאילו הוא עצמו עדין מחוייב בחובתו הראשונה, וכמי שלא יצא עדין דמי, ולכן יכול להוציא את חברו, כמו המוציא את חברו כשעדין לא יצא בעצמו כלל. ואולם הריטב"א כתב גדר אחר בזה, וז"ל: "שאע"פ שהמצוות מוטלות על כל אחד, הרי כל ישראל ערביין זה לזה, וכולם כגוף אחד, וכערב הפורע חוב חברו". ומבואר, דאין הגדר שהוא נחשב כאילו הוא עצמו עדין לא יצא, ונשארה עליו עדין חובתו הראשונה. אלא הגדר הוא, שיש עליו חיוב להוציא את חברו, וכערב הפורע חוב של חברו דמי, שהערב מעולם לא היה חייב בחוב זה בעצמו, רק נתחייב לפרוע את חוב חברו. וכן מי שיצא ידי חובת המצוה, כבר אינו מחוייב כלל בחובתו הראשונה, דאת חובתו הראשונה כבר פרע. ורק הוא חייב עדין לדאוג שגם חברו יפרע את חובו, והוי כערב שפורע חובת חברו, לא חובת עצמו. והאחרונים כתבו כמה נפ"מ בזה. למשל, כמה שכתב הגרע"א בגליונו (או"ח סי' רי"ט ס"ה) וז"ל: "בכל ברכת המצוות דקי"ל אם יצא מוציא, מ"מ כיון דאין המברך מחוייב עתה בכרחה זו, לא יצא בה בלא עניית אמן". אשר מוכח מזה, דמה שיוצא כאן ידי חובתו, אינו מדין שומע כעונה, דא"כ אין שום טעם לומר דעניית אמן מעכבת בה, ועל כרחק דפרשה מחודשת היא, שהברכה נהפכת להיות כברכת השומע, ובוה נתחדש דעניית אמן מעכבת. וזה אתי שפיר ע"פ הגדרת הריטב"א, אבל הר"ן לא מסתבר שיסבור כן. שהרי להר"ן, המוציא את חברו, אע"פ שיצא, הרי הוא כמי שלא יצא עדין את חובת עצמו, וכאילו הוא עצמו עדין מחוייב בחובת עצמו, וא"כ הרי הוא יכול להוציא את חברו מדין שומע כעונה, שאז אין עניית אמן מעכבת. והאחרונים כתבו עוד נפ"מ בזה, אך אכמ"ל בזה.
4. הוא ניהו בעל ה"נודע ביהודה".
5. אבל בצל"ח - שגם אותו כתב ה"נודע ביהודה" - כתב, "דמסתמא כי היכי דנשים אינן ערבים בשביל אנשים, ה"נ אין האנשים ערבים בשביל הנשים" (צל"ח ברכות כ, ב ד"ה אי אמרת בשלמא).
6. וגם לדעת הרעק"א, שיש ערבות לנשים, אך זהו רק במצוות שהן חייבות בהן, משא"כ במצוות שהנשים אינן חייבות בהן - אין ערבות. וא"כ גם להרעק"א יקשה, שהרי שופר הוא מן המצוות שהזמן גרמא, אשר הנשים פטורות מהן, וא"כ אין ערבות לנשים על המצוה הזו, וא"כ איך יכול בעל תוקע שיצא כבר ידי חובת התקיעות לחזור ולתקוע לנשים. וגם שאלה זו תתורץ על פי התירוקן שאומר כאן הרב שליט"א.
7. עי' בענין זה בספרו של הרב שליט"א "ביצחק יקרא" (סי' ל"ט במהדורה החדשה, או ח"ב סי' ט"ו במהדורה הישנה), שכבר עורר שם שאלה זו, ותירוצו שם הוא כפי התירוקן המובא כאן.
8. עי' אוה"ח הק' שפירש ש"נצבים" הוא מלשון מינוי, כמו בפסוק: "וַיִּאמְרוּ בְּעֵינֵינוּ לְנַצְרוֹתָנוּ בְּעַל הַקּוֹצְרִים", שהוא לשון מינוי. והיינו, שכל אחד מישראל ממונה על האחרים שיקיימו חובתם.
9. וכן מפורש ברמב"ם: "אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהן מעשה, כגון זנות וגול וגניבה. אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו, כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו, ולשוב מן הכעס, ומן האיבה, ומן הקנאה... וכיוצא בהן, מן הכל צריך לחזור בתשובה. ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה. שבזמן שאדם נשקע באלו, קשה הוא לפרוש מהם. וכן הוא אומר יעזוב רשע וגו'".